

DOM IN SVET

LETNIK 43

V LJUBLJANI, 1. MAJA 1930

ŠTEVILKA 3-4

PO DESETIH LETIH

Anton Vodnik

Z di se nam potrebno, spregovoriti o nekem navidezno sicer neznatnem in malo pomembnem, zlasti pa ne novem pojavu v našem kulturnem življenju in sožitju iz zadnjega časa, ki pa je vendar, če ga pogledamo v nekih zvezah, toliko važen in za nadaljnje slovensko duhovno življenje morda celo usoden, da nikakor ne moremo iti molče mimo njega. Zadnji povod za to razmišljanje pa mi je dalo poročilo Josipa Vidmarja o slovenski književnosti v letu 1929, v drugem zvezku letošnjega Letopisa Matice Srpske.

D osledno svojemu nasilno, v ta namen narejenemu nazoru, da izražanje krščanstva že samo po sebi ni in ne more biti umetnost, označuje J. Vidmar v svojem poročilu katoliško literaturo kot uniformirano, po večini narodno-vzgojno, torej utilitarnostično, vedno pa v izvestni meri moralistično. Elementarna nagonsko-duhovna narava katoliškega pisatelja da prihaja do izraza edino le skozi cenzuro njegovega svetovnega nazora. Za svobodomiselnega književnika pa sta svet in življenje skrivnost, o kateri razmišlja in s katero je globoko zvezan z jedrom svoje individualnosti. Zanj ni važen nazor, marveč doživljanje in razpoloženje napram svetu. Njegovo ustvarjanje je brez pregraj in meja ter brez monotonosti in enoličnosti, ki je v izvestni meri značilna za našo katoliško književnost. Svoboden pisatelj da ne prestando zadeva na skrivnosti človeške narave, dočim je to delo katoliškemu pisatelju otežkočeno ali celo popolnoma zabranjeno. Radi tega katoličan mnogokrat poizkuša človečanski nemir nadomestiti z iskanjem novih artističnih nalog.

J osip Vidmar more imeti o katoliški literaturi kakršnokoli neprijazno mnenje, če jo ocenjuje s stališča svoje nasprotno življenjske usmerjenosti kot izraz njemu tujega in daljnega svetovnega nazora, nima pa nobene pravice, da obide dejstva, ki bi jih kritik kulturnega življenja ne samo ne smel in ne mogel prezreti, kaj šele, da bi jih skušal bistveno okrnjevati, izkrivljati in jih natezati na Prokrustovo posteljo svojega neobjektivnega in zmaličenega odnosa do umetnosti zato, da lahko podpre neki svoj nezanesljiv in izmišljen nazor. J. Vidmar je namreč oboje zagrešil, in sicer na način, ki po eni strani preseneča spremljevalce našega kulturnega razvoja v zadnjih letih radi svoje neaktualnosti in mnogo prevelike idejne zapoznatosti, po drugi strani pa ne dopušča nobenega dvoma več o tem, da J. Vidmarja, ki hoče biti glasnik svobodomiselstva na Slovenskem, ne vodijo v tem boju nobeni stvarni problemski interesi, temveč nagibi povsem drugačnega značaja. Brezplodno delo bi bilo, če bi znova začeli polemizirati o laži-vprašanjih, kot jih je načel pri nas Vidmar, kakor njegovo sklepanje o nemožnosti vsake samovredne umetnosti kot izrazu vsebinsko določenega svetovnega nazora, saj niso vznikle iz nikakršnega spoznavnega stremljenja, marveč so plod povsem drugotnih namenov. Ker je bilo njegovo stališče do problema kot takega že od vsega početka zgrešeno in stvarno neiskreno, metodično nedopustno, ker v svojih pojmovnih temeljih analitično skrajno nedognano ter subjektivno aprioristično, zato so njegovi zaključki docela neutemeljeni in drzno samovoljni.

T i zmotni zaključki pa tvorijo izhodišče vsemu njegovemu kritičnemu prizadevanju, zato popolnoma mirno in celo z nekim videzom objektivnosti in stvarne nepristranosti postavlja trditve, ki jih niti ne poizkuša dokazati, niti ne preizkusi njihove veljavnosti na danem materialu. Radi svojega prekoncepiranega mnenja namreč dejanske resničnosti sploh ne priznava in je noče upoštevati, četudi se mu — proti njegovi volji — trdovratno upira in njegovim v naprej določenim sodbam ostro nasprotuje. Tako se mu je zgodilo tudi v omenjenem poročilu, kjer je prisiljen baš katoliškega pisatelja Preglja priznati kot najizrazitejšo in najizvirnejšo



osebnost med našimi pisatelji ter njegovo Regino rožo ajdovsko kot nedvomno eno najboljših stvaritev celotne lanske literarne prozne produkcije, dočim mu izmed svobodomiselnih pisateljev z le delno prepričevalno izjemo Juša Kozaka ni uspelo najti niti enega primera svobodomiselne literarne tvornosti, ki bi vsaj slabotno potrjeval njegovo sodbo o večji življenjski dragocenosti, globini in pomembnosti svobodomiselne literature napram katoliški. Pomen estetskih kvalitete, ki so za presojo umetniške moči in polnovrednosti edino merodajne, pa skuša Vidmar obrniti in zmanjšati s tem, da jim pripisuje značaj golega artizma, ki naj bi bil nekak varljiv nadomestek za notranjo negibnost in odrevenelost. O tem, kako naj se tako tolmačenje ujema z njegovo poglobljeno oznako katoliške literature kot koristnostno-vzgojne in moralistične, se Vidmar ne vpraša. Če se tendenca idejne in moralne koristnosti izključuje iz estetskega sveta umetnosti, pa nevsebinski formalizem, ki je lasten artizmu, bistveno nasprotuje katoliškemu in sploh vsakemu duhovnemu pojmovanju življenja.

Ne tajimo, da katoliška literatura nikoli ni bila koristnejša ali da ni še nikdar podlegla nevarnosti v nekem oziru morda še usodnejšega artističnega formalizma. V prvo zablodo pa je zabredla vedno tedaj, kadar je katolištvo prenehalo biti v človeštvu dinamična duhovna sila in je bilo iz kulturnega razvoja izrinjeno ter potisnjeno ob stran, tako da je izgubilo živi, ustvarjajoči odnos do kulturnih vrednot. Toda vselej in povsod, kadar se je katolištvo v svojem času zopet prebudilo in postalo življenje vsestransko usmerjajoča in do dna prešinjajoča energija, se je njegov pasivni in negativni odnos do kulture spremenil v veselo priznanje in pogumno soustvarjanje — ter je tudi umetnost kot elementarni izbruh njegovega neoslabljenega duha postala zopet življenjsko resnična in pomembna ter estetsko dragocena, postala je zopet vrednota, ki je v sebi trdno stala.

Vzrok, da je katoliška literatura dejansko taka ali drugačna, torej ne leži v naravi našega svetovnega nazora, o čemer nas hoče prepričati J. Vidmar, marveč v njegovem vsakokratnem razmerju do kulture. To razmerje pa je danes zopet v največji meri pozitivno, in zato bi vsak poznavalec evropskih kulturnih razmer moral biti na podlagi njegovega poročila presenečen nad neverjetno zaostalostjo katoliškega duhovnega življenja na Slovenskem, zakaj ta oznaka velja v splošnem za katoliško literaturo nekako pred tridesetimi, dvajsetimi leti! Ta oznaka se torej slučajno res nanaša na neko zgodovinsko realizacijo katoliške umetnosti, ki pa jo J. Vidmar z namenom, da kakorkoli podpre svojo abotno tezo, mirnodušno jemlje za primer katoliške umetnosti sploh. Tako neodgovorno početje obsojamo ne samo kot kulturno-socialno škodljivo, ampak tudi zato, ker ga smatramo nevrednega najboljših naporov mlajšega rodu, da se slovensko kulturno življenje slednjič vendarle zopet dvigne na tako duhovno ravnino, kjer se bodo resnične vrednote iskreno priznavale in sprejemale v globoki zavesti, da tvori vsaka izmed njih nenadomestljiv del naše skupne duhovne usode. Nepriznavanje in omalovaževanje kvalitete, kadar stoji za njo življenjsko tvorna sila nam nasprotnega svetovnega nazora, dokazuje ne samo našo pristransko in pogojno razmerje do kulture, marveč tudi notranjo negotovost, izvirajočo iz strahopetnosti pred dejstvi, ki so močnejša kot onemogli odpor proti drugim oblikam življenja. Vse to pa ima za posledico poseben način boja, ki ga uporablja tudi J. Vidmar.

Kot skrajni individualist, ki za objektivni svet vrednot nima nobenega zmisla in čuta in nasproti kateremu je v subjektivistično-relativističnem življenjskem čuvstvu sovražno razpoložen, vidi načelno v vsakem določenem in urejenem svetovnem nazoru svobodno življenje zavirajočo obliko, ki veže in duši, praktično pa mu tak urejen svetovni nazor pomeni skoraj izključno krščanski religiozno-duhovni kozmos, katerega ogromnih globin in neskončnih možnosti osebnostnega doživetja noben naturalist niti zaslutiti ne more. Toda J. Vidmar se kot glasnik anarhičnega, neenotnega in nestalnega, od trenutka do trenutka spreminjajočega se pojmovanja življenja, ne bori naravnost in odkrito, na zato določenem prostoru, marveč pre-





stavlja boj na neko ploskev, na kateri se svetovno nazorni boj izbojevati ne more, pravi napadalec pa ostane v svoji krinki prav za prav nedosegljiv.

Ta nedopustna, včasih smešna in včasih cinična krinka je Vidmarjev boj zoper svet kvalitete, ki nosi v sebi avtonomni red in povsem drugo zakonitost kakor svetovni nazor, ki je sicer elementarni usmerjevalec in oblikovalec celotnega duhovnega življenja, ne more pa k imanentnim naravnim zakonom kateregakoli življenjskega reda ničesar dodati niti odvzeti in mu zato notranje sploh ne more nasprotovati, prav tako pa tudi ni mogoče, da bi bilo katerokoli življenjsko območje, naj bi že bila umetnost ali gospodarstvo, zaprto ustvarjajočim silam, ki se hočejo razgibati v okviru svetovnega nazora, to pa vsakega brez izjeme. Če kak svetovni nazor ne ustvarja več vrednot, niti takih niti drugačnih, kakor jih že dolgo ne ustvarja več postavim antično poganstvo, jih ne ustvarja ne zato, ker bi mu bile nedosegljive, marveč samo zato, ker je kulturno-življenjsko mrtev in sploh ne ustvarja ničesar več.

Vprašanju kvalitete bi mogli torej biti z J. Vidmarjem kmalu na kraju, če bi bil njegov boj stvarno problemski, ker z dejstvi se ne da slepomišiti. V resnici pa je J. Vidmar za sleherni dokaz bodisi izkustvene ali eksaktno-analitične narave popolnoma neobčutljiv in nedostopen. Zato se mi danes zdi vsa dolgotrajna in obsežna polemika, ki so jo na katoliški strani sprožile njegove izzivalne trditve, nepotrebna in zgrešena, ker se je trudila vzeti Vidmarjevo tezo predvsem kot problem in se dala zapeljati k neenakemu boju na dveh različnih ploskvah. Vidmar stoji namreč na ravnini svetovno-nazornega boja, v katerem skuša za vsako ceno ovreči življenjsko sposobnost in vrednost krščanstva, odnosno katolištva; proti temu njegovemu prepričanju pa je seveda vsako, še tako podprto dokazovanje o načelni možnosti ter dejanskem obstoju estetsko polnopravne katoliške literature govorenje v prazno, ker noben tak dokaz ne more niti posredno zadeti njegovega razpoloženja napram krščanstvu kot takemu. Edino, proti čemur bi se mogli boriti, je zgolj njegovo pojmovanje krščanstva, ki je racionalistično ozko in naturalistično plitvo, ter kulturno ozadje njegovega boja, ki nam razodeva žalostno sliko mladega slovenskega duhovnega svobodomiselstva, če je J. Vidmar v resnici njegov molče priznavani glasnik. V njem se namreč spovrača v naše kulturno življenje duh po novi kulturni in življenjski konstelaciji že zdavnaj premaganega liberalizma in z njim senca iz naše skoraj že mrtve preteklosti. Odtod izvira ona presenetljiva podobnost med obema, zlasti v načinu njunega boja proti religiozno utemeljenemu svetovnemu nazoru, ki se kaže v tem, da se mu odreka zmožnost in pravica do kulturnega ustvarjanja in sodelovanja ter da se skušajo njegovi pripadniki zaznamenovati kot manj vreden suženjski rod. In kakor odreka J. Vidmar nujno svobodo ustvarjanja in kvalifikacijo krščanskemu umetniku, tako odreka B-o (B. Borko) v »Naši dobi« svobodo mišljenja in kvalifikacijo znanstveniku (F. Vebru), ker prihaja do rezultatov, ki nasprotujejo pozitivističnim osnovam starega svobodomiselstva in označuje njegove znanstveno-eksaktne metode v kulturno-bojnem žargonu devetnajstega stoletja kot »metode sv. Duha, ki je privedel našega svobodnega filozofa v bližino teološke fakultete«. V obeh primerih se torej v imenu nekega svetovnega nazora delu nasprotno usmerjene osebnosti že samo po sebi odreka kvaliteta kot taka.

Ta blodni duh iz preteklosti, ki se na razvalinah starega sveta še vedno oglašča, pa je za celotno slovensko duhovno življenje škodljiv ne samo radi svoje onemogle idejne reakcionarnosti, marveč mu je še veliko bolj nevaren vsled svoje kulturne neodkritosrčnosti, ker izpodkopava temelje vsakega zdravega razvoja. In ta, v svojih osnovah neetični duh, se mora iz hiše naše kulture izgnati, da nam zopet ne skali pogleda za to, kar je na resničnih življenjskih vrednotah nedotakljivega in večnega. Zlasti mlada slovenska generacija, ki je zrastle v odporu proti temu duhu, je poklicana, da skrbi za čistost in pravičnost našega kulturnega življenja in da se upre vsakemu poizkusu, ki bi hotel vanj zanašati nered in samovoljnost. Življenjsko nujna borba med svetovnimi nazori pa naj se vrši neposredno-idejno ter na življenjsko-odločilnih in usodnih tleh kulturnega ustvarjanja resnično močnih duhovnih vrednot, ki oblikujejo dobe ter jim dajejo vsebino in zmisel.

